

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)

Süleyman Tekir

Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, 472 sayfa, ISBN: 978-605-08-3203-7

Onur GÜVEN*

Sinop Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Dr. Süleyman Tekir'in kalem aldığı bu çalışma, jandarma teşkilatının tarihsel süreç içerisinde kurumsallaşmasını ele almaktadır. İçerik bakımından bir kurum tarihi incelemesi olarak da değerlendirmek yanlış olmaz. Eserde sunuş veya önsöz olmamakla birlikte teşekkür kısmının ardında giriş bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümün içeriğine baktığımızda önsözde ifade edilmesi gereken her şeyin ilgili alt başlıklara yedirildiğini görmekteyiz. Kitabın meselesi ve araştırmanın kapsamında, çalışmanın genel çerçevesi-sınırlılıkları belirtilmektedir. Böylelikle okuyucu kitle eser içerisinde ne ile karşılaşır karşılaşmayacağı rahatlıkla kavramaktadır. Yazarın askeri tarih ile ilgilenmesi, bu kitabın niteliğini artıran önemli hususlardan bir tanesidir. Çünkü jandarmanın tarihine yönelik yapılan bazı eski çalışmalar jandarma personeli tarafından kalem alınmış (bazı istisna eserler hariç olup E. Korgeneral Hüseyin IŞIK buna en iyi örnektir.) ve böylece bu tip eserlerin akademik araştırma ve yazımdan uzak olduğu görülmüştür.

* Arş. Gör. Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Fakülte Dekanlığı, Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı, guvenonur@jandarma.gov.tr

Kitap 3 ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölüm “*Modern Jandarmaya Giden Yol*” başlığını taşımaktadır. Burada Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde zabıta görevi gören unsurlar kimlerdi ve modern manada Osmanlı zabıtasına giden süreç ele alınmıştır. Jandarma tarihinin kırılma noktaları olan Makedonya Hadisesi ve teşkilatın modernizasyonu olarak adlandırabileceğimiz Rumeli Tensikat’ı ayrıntılarıyla işlenmiştir. İkinci bölüm “*Savaş-Mütareke-Mücadele Birinci Dünya Savaşı’nda Jandarma*” başlığını taşımaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere Birinci Dünya Savaşı, Mondros Mütarekesi ve Milli Mücadele döneminde jandarmanın faaliyetlerini ele almaktadır. Bu evrede jandarma asli sorumluluğu olan ülke içi asayişin sağlamaktan ziyade cephelerdeki mücadelesini görmekteyiz. Eserin son bölümü ise “*Cumhuriyet Devri Jandarma Teşkilatı*”dır. Günümüz jandarmasının oluşum aşamalarını ve yoğun savaş zamanlarda yıpranan jandarmanın yeniden modernize edilmesi işlenmiştir. Bu üç bölüm içerisinde ortak söylenebilecek konular ise teşkilatın üniforma, askeri teçhizat ve personel miktarı ayrı ayrı verilmiştir. Kitabın ekler kısmında jandarma yenileşme hareketinde bulunmuş paşalar, çeşitli dönemlere ait üniformalar, Rumeli’deki jandarma personeli ve jandarmaya ait binalar gibi birçok fotoğraf bulunmaktadır.

Jandarma tarihine yönelik diğer çalışmalara baktığımızda, derli toplu bir yayın eksikliği çektiği çok açıktır. Makale türünde Ahmet Özcan’ın çalışması önemli bir adım olmuştur. Ayrıca içerik bakımından ilk olması nedeniyle Nadir Özbek’in makaleleri örnek olarak verilebilir. Kitap olarak Fransız ve Osmanlı jandarmasının karşılaştırmalı olarak ele alındığı eser içerik bakımında alanın ilk eserlerindedir. Bu makaleler ve kitaba ek olarak başka eserlerde zikredilebilir ancak bu çalışmaların hiçbiri başlı başına Türk jandarmanın kuruluşunu, gelişimini ve değişimini kronolojik sırayla izah etmekten uzak kalmıştır. Bu sebeple Tekir’in çalışması kolluk tarihine yönelik büyük bir boşluğu doldurduğu aşikârdır.

Şunu ifade etmeliyim ki Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığı tarafında 2018 yılında “*Uluslararası Düünden Bugüne Türkiye’de Jandarma ve Sahil Güvenlik Sempozyumu*” ve 2019 yılında “*Asayişten Cepheye: Milli Mücadelede Jandarma Sempozyumu*”nun icra edilmesi kolluk tarihine yönelik ilginin artmasına sebep olmuştur. 2018 yılındaki sempozyum bildirileri yayınlanmış, 2019’daki ise yayınlanma aşamasındadır. Süleyman Tekir’in bu çalışması ve yapılan sempozyumlar jandarma tarihinin bir bütün olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Daha önceki kurum tarihi çalışmaları incelendiğinde özellikle zabıta tarihi noktasında teşkilatın kökenleri eski Türklerde (Hunlar ve Gök-Türkler) aranmıştır. Bu anlayış doğru olmamakla birlikte zorlama bir ilişkilendirmedir. Eski Türk askeri yapısı zabıta tarihinden çok farklı ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir (Bu konu hakkında “*Türk Polis Tarihinin Kökenleri*” adlı esere bakılabilir). Jandarma ve polis gibi kolluk tarihi çalışmalarını o tarihlerden başlatmak hatadır. Süleyman Tekir ilk bölümde Osmanlı klasik döneminde zabıta görevini üstlenen yapıya temas ederek girizgâh yapmıştır. Bu ise doğru bir yaklaşımdır. Eserde okuyucuya aktarılan en önemli hususlardan biri jandarmanın kuruluş tarihidir. Bu konuya temas eden ilk çalışma Ahmet Özcan’ın “*Osmanlı Devleti’nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)*” adlı makalesidir. Tekir, bugün

kabul edilen 14 Haziran 1839 tarihinin hayalden ibaret olduğunu vurgulamıştır. Teşkilatın kuruluş tarihi için Jandarma Dairesi'nin kurulduğu yıl olan 1879/1880 olması gerektiğini ileri sürmüştür. Teşkilatın iç yapısına geçmeden kuruluş tarihinin netleştirilmesi önemli bir ayrıntıdır.

Çalışmada Osmanlı Devleti'nde zabıta tipi yapılanmanın 1826 yılından sonra şekillendiği ifade edilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinden sonra ortaya çıkan kaos ve asayiş problemi düzenli işleyen bir zabıta kuvveti ile durdurulabilirdi. Bu yerinde tespit, bizi jandarmanın (zaptiye) başlangıç noktasına götürmektedir. Zaptiye teşkilatının kuruluş felsefesi anlatılırken o dönemde (XIX. yüzyıl) Osmanlı Devleti ve çevresinin içinde bulunduğu hâl açıklanmıştır. Devlet içerisinde zaptiye gibi bir teşkilata neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabı dönemin siyasi ve sosyal ortamının bilinmesi ile anlaşılır. Kitapta bu yeterli düzeyde anlatılmış ancak Avrupa'daki kolluk teşkilatlarının vaziyetine hiç değinilmemiştir. Oysa Avrupa'nın kolluk anlamında ne durumda olduğunu ve neden böyle bir yapıyı gerektiğini bilmek önemlidir. Zira Osmanlı Devleti kendi zabıtasını (jandarma teşkilatı) oluştururken Avrupalı devletlerden (özellikle Fransa, İtalya ve Prusya) etkilenmiştir. Bu hususun açıklanması devlet içerisindeki jandarmaya olan ihtiyacın hangi alt yapıya dayandırıldığı da daha iyi anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti'nde kolluk kuvvetinin hukuki bir zemine oturtulduğu 1870 tarihli Asâkir-i Zaptiye'nin Vazife-i Mülkîyelerine Dair nizamnameyle zaptiyenin mülkü veya askeri olup olmadığı hususu açıklığa kavuşmuştur. Günümüzde de kolluğun hukuki statüsü zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Polisten ziyade jandarmanın mülki ve askeri statüsünün net olarak belirlenmesi 1870'den günümüze kadar geçen süre içerisinde zordu ve aslında tartışmalı olması olağandır. Özellikle meydana getirilen yönetmeliklerin yetersizliği bu belirsizliği ortaya çıkarmıştır. Jandarmayı iyileştirme ve modern bir görünüm kazanmasını amaçlayan tensik heyeti, Türk jandarma teşkilatının da temelini atmıştır. Bu dönem siyasi anlamda bazı çatışmaları beraberinde getirirse de jandarmayı askeri sistemin bir parçası hâline getirmesi amaçlanmış ve her anlamda orduya benzetilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kullanılan rütbelerde orduda kullanılan rütbelere aynı olmuştur. Aslında jandarmanın kuruluş felsefesi belliydi ve üstlendiği görevler açıktı. Devlet idaresini özellikle kır ve karyelerde sağlamaktı. Ancak teşkilat, hem mülki hem ordu (askeri) kanadın arasında kalarak üstlendiği vazifeyi ifa etmekte zorlanmıştır. Yine jandarmayı askeriye benzetme çabaları bazı başka problemleri de beraberinde getirmiştir. 1908 yılında jandarma ve ordu birlikleri arasındaki bağ gergindi. Yabancı subaylar tarafından modernleşen ve iyileşen jandarmanın maaşları o dönem için düzenli ödenmekteydi. Bu durum bazı ordu mensupları tarafından problem oluşturmuş ve jandarmanın varlığı sanki orduya bir hakaretmis gibi algılanmıştır. Ordu ve teşkilat arasında bu tip problemler olsa da jandarmanın personel noktasında orduya ihtiyacı çok fazlaydı. Vilayetlerde olan jandarma personelinin ikmal için her yıl belli bir miktar ordu personeli jandarma saflarına katılmaktaydı. Aslında iki yapı arasındaki çekişme ülkeye büyük zararlar vermekteydi. Jandarma ve ordu mensupları arasındaki problemin dışında, tensikatıyla uğraşan yabancı zabıt ile Osmanlı bürokrasisi ve mülki-adli memurlar ile jandarma arasında ihtilafli bazı durumlar bulunmaktaydı. Bu problemler ortam jandarmanın işlevini sekteye uğratmış ve kendinden beklenen

sorumlulukları yeterince yerine getirmemesine neden olmuştur. Bu karışık ve tartışmalı konu II. Meşrutiyet'e kadar giden süreç üzerinde kitapta gayet anlaşılır ve açık bir şekilde ele almıştır. Jandarma içerisindeki tensikatı anlayabilmek için II. Meşrutiyet Devri siyasi ortamı yeterli düzeyde bilinmesi gerekmektedir. Daha önce ifade ettiğim gibi kuruluş safhasında eksik olan Avrupa'daki kolluk kuvvetlerinin durumunu anlatma hangi siyasi ortamda Osmanlı'nın Avrupa zabıtasından etkilendiği noktasındaki bilgi eksikliği burada olmamıştır. II. Meşrutiyet Devri'nin siyasi atmosferi açıklanmıştır.

Kitapta, jandarmanın kuruluş tarihi dışında öğretici olan önemli hususlardan bir diğeri modern jandarmanın temellerinin nasıl atıldığına belirtilmesidir. Bu jandarma tarihi için bir kırılma noktasıdır. Çünkü bu bahse daha önce değinen yoktur ve kitabın özgün bir çalışma olduğunu ortaya koymuştur. Modern jandarmaya giden yol; Makedonya bunalımı olarak ifade edilmiştir. Rumeli'deki çetecilik faaliyetlerinin önünü alamayan Osmanlı Devleti, buna çözüm olarak jandarma teşkilatına bu bölgedeki ıslahatı son derece önemli bir adım olmuştur. Bu bahse kadar geçen konular genel anlamda zabıta kuvvetinin ülke içerisindeki durumu özetlenmiş ve Makedonya bunalımıyla kitabın asıl amacına geçilmiştir.

Kitabın 82. sayfasındaki 116. dipnot ile 160. sayfasında 290. dipnot aynı eseri işaret etmesine rağmen farkı şekilde dipnot verilmiştir. İlkinde sempozyum tebliği olarak belirtilen bir makale, diğeri editörlü kitap olarak başka bir makale şeklinde dipnot gösterilmiştir. Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye'de Jandarma ve Sahil Güvenlik Sempozyumu Berikan Yayınevi'nden Miras ve Değişim: Osmanlıdan Cumhuriyete Jandarma adıyla kitap olarak basılmıştır. Dipnot verilirken kitap formatının kullanılması gerekmektedir. Belki de yazar, bu çalışmanın bir sempozyum olduğunu vurgulamak istemiş olabilir. Bu ayrıntıdan sonra eserin içeriğine dönecek olursak, Rumeli'deki karışıklıklarla etkin bir şekilde mücadele etmek isteyen Osmanlı Devleti, Mürtsteg Planı'nı devreye sokarak burada tensikat hareketine girişmiştir. Rumeli'de teşkilata yönelik yapılan iyileştirme çalışmaları nispeten başarılı olmuştur. Bu dönem kitapta arşiv belgeleri kullanılarak akıcı bir şekilde anlatılmıştır. Yazarın şu tespiti oldukça yerinde olup, Türk jandarmasının çekirdeğinin oluşmasında Rumeli tensikatının önemini göstermektedir;

“Jandarmanın temel ihtiyacı kısır çekişmelerden ziyade gerekli yenileşme ve düzenleme faaliyetlerinin yapılmasıydı. Bu yüzden Rumeli jandarma tensikat, Türk jandarmasında usûl ve tekâmülün oluşturulması açısından oldukça öneme sahipti. Batının modern kabul edildiği bir dönemde onun etkisiyle/zoruyla yapılmak istenilen tensikatın ayrıntılarında Osmanlı jandarmasından o güne kadar söz etmenin mümkün olmadığı tüm çıplaklığıyla göze çarpar. Rumeli'de nizami şekilde inşa edilmiş karakollar olmadığı gibi, karakol şeklinde kullanılan binalarda asayiş olaylarının veyahut teftiş faaliyetlerinin kaydedildiği defter tutma gibi bir âdet dahi söz konusu değildi...” (s. 92)

Kolluk tarihi araştırmalarında eksik kalmış bir konuda gayrimüslimlerin jandarmadaki istihdamı hususudur. Nadir Özbek'in bir çalışmasında alt başlık olarak bu konuya temas edilmiştir. Kitapta,

jandarma tensikati süreci ile alınmaya başlanılan jandarma personeline değinilmiştir. Rumeli bölgesinde gayrimüslim jandarma miktarı tablo hâlinde verilmiştir. Hıristiyan nüfusun neden jandarma olmak istemediği açıklanmıştır. Ancak bu konu, Anadolu'daki gayrimüslim jandarmanın durumunu da kapsayacak şekilde ifade edilen müstakil bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

Rumeli'de meydana getirilen jandarmada İtalyan etkisi söz konusuydu. Tensikattan sorumlu olan paşa İtalyan'dır çünkü o dönem nitelik açısından İtalyan jandarması diğer teşkilatların önündeydi. Jandarmanın ihtiyaç duyduğu bir idare olan Umum Jandarma Kumandanlığı'nın kuruluşunda İtalya sistemi uygun görülmüştür. 1870'lerden önce Fransız jandarma teşkilatının içeriği Osmanlı jandarmasına rol model olsa da tensikat evresinde İtalyan jandarması ön plana çıkmıştır. Her ne kadar İtalyan ve Fransız jandarması Türk jandarmasını şekillendirse de idareciler bunu ülkenin iç dinamikleriyle harmanlayarak özgün bir teşkilat oluşturulmuştur. İçişleri Bakanı sayın Süleyman Soylu'nun sözleri önemlidir; " *Hepimizin bildiği üzere Jandarma Teşkilatı Fransızların icadıdır. Ama herkes bilmelidir ki, bu işin kitabını yazan millet biziz.*" (27.11.2019)

Çalışmada genel anlamda Meşrutiyet döneminde jandarma teşkilatının tensikat için görevlendirilen personel ve faaliyetlerinden ayrıntılı bahsedilmiştir. Eser içinde verilen tablolar oldukça önemlidir. Özellikle 1915-1916 yıllarında vilayetlerdeki jandarma ve polis miktarını içeren tablo ön plana çıkmıştır. Çünkü o dönem Osmanlı Devleti, Ermeni çeteleriyle etkin bir mücadelenin içerisindeydi. Bu noktada kritik vilayetlerdeki kolluk kuvvetinin nüfusa oranla sayısını bilmek devletin yürüttüğü politikayı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Yine 1915/16 döneminde jandarmanın Ermeni çeteleriyle cansiperane mücadelesi ve eşkıya faaliyetlerinde yetersiz kalması gibi hususlar çalışmada dikkati çeken noktalardır.

Birinci Dünya Savaşı'nda jandarmanın üstlendiği rol ve cephelerdeki vaziyet ayrı ayrı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Savaşın siyasi gelişmeleriyle fazla boğulmadan jandarma alay ve tabur durumları yeterli ölçüde ifade edilmiştir. Bu dönemde jandarmayı anlatan diğer çalışmalarda, makale düzeyinde özellikle, Hüseyin Işık'ın "*Birinci Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri*" adlı eseri tekrarlanmıştır. Burada Işık'ın eseri dipnotlarda kullanılmakla beraber farklı eserlere ve arşiv kaynaklarına başvurulmuştur.

Mütareke dönemine baktığımızda Osmanlı jandarmasının yeniden yapılandırılmasına müttefikler tıpkı diğer dönemlerde olduğu gibi önem vermişlerdir. Bu kapsamda Fransız Foulon sonra İtalyan Caprini ve Fransız Viet bu yapılanma için harekete geçmiş ve yurt dışından subaylar getirtilmiştir. Bu yeniden teşkilatlanma ve Fransız usulü jandarma kurma 1840'lı yıllardan oldukça farklıydı. Her iki dönemde de farklı yapıları örnek alma var ancak ikinci evrede Osmanlı Devleti'nin işgal altında olması ve bu atmosferde yenileşme hareketine girilmesi maksadın çok başka olduğuna bir işaret. Nitekim müttefikler arasında (İngiltere, Fransa ve İtalya) Türk jandarmasını kontrol altına alma çabası vardı. Jandarmanın bu topraklarda ne kadar hayati bir işleve sahip olduğu işgalci devletlerin teşkilat üzerinde hâkimiyet kurma yarışına girmesiyle açıkça ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminde jandarma teşkilatının bağlı olduğu kurum konusu zaman zaman gündemi meşgul etmiştir. Bu durum Osmanlı döneminde de tartışmalı olmuştur. 10 Şubat 1912 tarihli yayınlanan “*Jandarma Kânun-ı Muvakkatı*” ile teşkilat Dâhiliye Nezâreti'ne bağlanmıştır. Avrupa'ya eğitim için giden jandarma mensuplarından Zeki Paşa, döndükten sonra jandarmanın Dâhiliye'den alınıp Milli Müdâfaa Vekâleti'ne bağlanmasına yönelik bir lahiya hazırlamıştır. Ancak bunun gerçekleşmesi mümkün olmamıştır.

Cumhuriyet dönemi jandarmasının kendi subayını kendisi yetiştirmesi düşünülerek bir jandarma subay mektebi kuruldu. Ancak bu okul istenilen seviyede jandarma subayı yetiştiremedi. Subay anlamında teşkilatın orduya bağlılığı uzun bir süre sürmüştür. Nitekim 2016 yılında Ankara Beytepe'de Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi kurulmuştur. Bu yapılanma ile artık jandarma kendi subayını yetiştirebilecektir. Çok eski dönemlerde teşkilata miras kalan bu problem Jandarma Akademisi ile aşılacağına şüphe yoktur. Kitabın Cumhuriyet Devri Jandarma Teşkilatı başlıklı son kısmında döneme yönelik komutanlığın içyapısı, üniforma, teçhizat ve personel durumu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Netice itibariyle kolluk tarihi araştırmaları için önemli bir çalışma olan Süleyman Tekir'in kaleme aldığı bu eser, kaynakça açısından oldukça zengindir. Osmanlı, Cumhuriyet ve ATASE arşivlerinin yanı sıra zabıt cerideleri, TBMM arşivi ve National Archive gibi pek çok arşivin belgeleri kullanılmıştır. Milli Mücadele ile ilgili kısım çoğunlukla TBMM Zabıt Cerideleri, Evamir Mecmuası ve Cumhuriyet arşivi kullanılmıştır. 13-14 Haziran 2019 tarihinde Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'nin düzenlemiş olduğu Asayişten Cepheye: Milli Mücadelede Jandarma Sempozyumu'nun bildiri kitabının yayınlanması neticesinde bu dönem için destekleyici bir eser olacaktır. Arşivlerin dışında resmî yayınlar ve kolluk tarihi için önemli kaynak durumunda olan Jandarma Evamir Mecmuası, Jandarma Mecmuası/Dergisi gibi süreli yayınlar kullanılmıştır. Tetkik eser noktasında incelenmesi ve kullanılması gereken hemen hemen bütün eserlere değinilmiştir. Bu kitabın bir boşluğu doldurduğu şüphesizdir. Mahiyet açısından genel bir jandarma tarihini kronolojik sıra takip ederek izah edilmesinden ibarettir. İlerleyen dönemlerde jandarma tarihine yönelik eğitim gibi daha spesifik konuların ayrıntılı işlenmesi kolluk tarihi araştırmaları için elzemdir.